

ז. הערה בר' התוס' ביבמות נ' ע"א

מהגאון מ' ארי' ליב ז"ל שהיה אב"ד דק"ק קראקא

בתוס' [ד"ה] משלו הוסיפו, [בא"ד] וקרי ליה תוספת לפי מה שנגזר לפחות ע"י עון, והא דאמ' בחגיגה גבי איתתא מגדליא נשיא כי חזינן צורבא מדרבנן דמיעבר במילי' מוספינן ליה, (ו)אומר ר"י דאין זה תוספת כיון שנגזר לשום אדם, ע"כ. ויש להקשות לפ"ז מאי פריך גמרא מחזקי', דילמא הוסיפו לו ט"ו שנה מה שנגזר לשום אדם כהנ"ל⁸⁰. ויש לומר, דהא איתא התם כי חזינן לצורבא מדרבנן דמיעבר במילי' מוספינן ליה, וחזקיהו לאו עניו היה, והא ראי' דאמר [ברכות י' א'] ליתי ישעיה גבאי, וק"ל⁸¹. (שם, יבמות דף נ')

ח. בענין פדיון הבן לשלשים יום

בשם דודי הגאון הגדול מפורסם מהר"ר אריה ליב ז"ל שהי' אב"ד בק"ק קראקא

איתא במסכת בכורות פרק ח' משנה ו' [דף מ"ט א'] רבנן סברי דיום שלשים של בכור הוי כלמטה [היינו כיום שלפניו], ור"ע מסופק משום דכתיב גבי פדיון בכור [במדבר י"ח ט"ז] ופדוייו מבן חודש תפדה בערכך, וגבי פדיון שהיה במדבר כתיב [שם ג' מ'] מבן חדש ומעלה, וגבי ערכין כתיב נמי למעלה [ויקרא כ"ז ז'], והוי שני כתובים הבאים כאחד [וכל שני כתובים הבאים כאחד אין מלמדין] ולא ילפינן [מיניה בכורי] דורות וכו', או דלמא, מה התם היתה פדיון וזה הוא נמי פדיון, ופדיון מפדיון ילפינן [דהיינו, אידי ואידי בבכור משתעי, מלמדין. רש"י], לכך היה מסופק. והנה רבים מקשים עצמם לדעת, באמת מה היה ר"ע מסופק ומהיכא תיתי יהא הוי אמינא כזה דבמדבר היה הפדיון ביום שלשים ואחד ולא ביום שלשים⁸².

ונ"ל בטוב טעם דווקא לר"ע יש סברא לומר שבמדבר הוכרח להיות הפדיון ביום שלשים ואחד⁸³. דהנה, איתא בש"ך הלכות פדיון בכור [יו"ד סי' ש"ה ס"ק י"ב בשם תשו' הראנ"ח סי' ע"ט] דאם לא מלו התינוק עד יום שלשים ואחד ואזל (הפדיון), אם יוכל לפדות קודם מילה, והשיב [הראנ"ח] שאין לפדות קודם המילה משום שאין פדיון בלא מילה. וראיתי בשאלת

80 וכך הק' במהרש"א ח"א שם [מ"ט ב' ד"ה זכה] ע"ש מה שכתב ליישב.

81 בס' 'בן יהודע' כיון מדעתו לכל דברי רבינו בזה, ע"ש. וראה גם בס' 'ערוך לנר' מש"כ בזה.

82 כפי הנוסח הכתוב כאן אין לה שחר, שהרי אי"ז הוה אמינא, אלא מסקנא בין לרבנן בין לר"ע, דהרי מקרא מפורש בפקודת הבכורים במדבר "מבן חדש ולמעלה" והיינו ל"א, וספיקתו של ר"ע הוא אם ילפינן מיניה למצות פדיון הבן לדורות. ואולי הכותב לא דק בכוונת רבינו, ור"ל, דהסברא דלגופייהו מלמדין, דהיינו, אידי ואידי בבכור הוא משתעי, סברא אלימתא היא, דשניהם הם באמת דין אחד ומצוה אחת, דגם אז היה זה מצוות פדיון בכורים. ראה לשונו של הרמב"ן בנמוקיו שם שכתב "ועתה החליפם בליום והם פדיונם, וצוה שיפדו הנותנים, ונתן הפדיון לאהרן ולבניו כאשר היא מצוה לדורות". ועיין גם במכילתא דרשב"י [משפטים כ"ב כ"ח] דמבואר כן. וא"כ למה מספקא ליה לר"ע דשמא היה שם דין מיוחד למנות רק מבן ל"א. [ועיין שם בבכורות במהרי"ט אלגזי שכתב דזהו באמת טעמייהו דרבנן דסברי דמלמדין אע"פ דהוי שני כתובים הבאים כאחד, דשניהם דין אחד להם ע"ש]. אולם ראה בפ"י אבן עזרא [שם]. ועיין שו"ת חת"ס [יו"ד סי' ש"א].

83 ולכך א"א ללמוד הימנו לדורות.

תשובה אחד⁸⁴ שהקשה על זה, הלא כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא מלו, ופדיון בכור היה אצלם. ונ"ל (גם זה), דהנה זה ידוע [יבמות ע"ב א'] דמשום זה לא מלו כל ארבעים שנה דלא נשבו רוח צפונית כי היכי דלא נבדרו ענני כבוד. ועיין בתרגום על שיר השירים על פסוק [ב' י"ז] עד שיפוח היום ונסו הצללים, שמשעת העגל נסתלקו העננים וחזרו בשמיני למלואים כששרה שכינה עליהם⁸⁵, ממילא לפי"ז שנסתלק הענן ממילא היה נושבת רוח צפונית. וזה ידוע דאיתא⁸⁶ שני דיעות, לחד דיעה היה שמיני למלואים באחד בניסן ולחד דיעה היה שמיני למלואים

84 כן הק' בתשו' "צמח צדק" (הקדמון) [סי' קכ"ח] על דברי הראנ"ח [סי' ע"ט] המובא בש"ך. [וראה מה שהאריך בזה ב"כלי חמדה" (פרשת שקלים סי' י"ב)]. אמנם יש להעיר, דתשו' "צמח צדק" נדפס לראשונה באמסטרדאם שנת תל"ה לפ"ק, וזה ד' שנים אחרי פטירת רבינו בשנת תל"א. וצ"ל באחד משני האופנים, א', דרבינו ראה את התשובה בעודן בכתב יד [בעל צמח צדק נפ' בניקלשבורג בשנת תכ"א לפ"ק], ועיין אליה רבה [אור"ח סי' רמ"ו ס"ק י"ב] אשר כתב שא"א שהט"ז [אשר נפ' בשנת תכ"ז] ראה הספר "צמח צדק" ע"ש, ולפי הנ"ל אולי כן ראה תשובותיו אשר בכתב יד. ב', כי יש טעות בדף השער ונד' באמת כמה שנים לפני תל"ה, כי הנוסח על השער הוא כך: בשנת "והוא ישפוט תבל בצדק" לפ"ק, ובקל נוכל לתלות שנפל טעות בהגדלת היו"ד או הוא"ו של "ישפוט" ולהעיר, כי הכתיב של פסוק זה (תהלים ט' ט') הוא "ישפט" בלי וא"ו.

אמנם אחרי עיון בדבר נראה, כי גם זה איננו נכון, כי לומר אשר רבינו ראה תשובותיו של בעל צמח צדק בעודן בכתב יד, אם כי נוכל לצדד כן, ואולי גם הט"ז ראה אותן כנ"ל, אבל הרי תשובה הזו, סי' קכ"ח, אינה מבעל צמח צדק אלא מבנו הג"ר ארי' יהודה ליב ז"ל, אשר הוציא לאור ספרו דמר אביו וספחו אל הספר, ולא מסתבר כי גם תשובותיו היו נפוצים בימי רבינו, ומה גם שהיה רבינו קשיש מיניה טובא. וגם מה שרצינו לצדד כי הספר לא נדפס בשנת תל"ה ככתוב, אלא בשש או עשר שנים לפניו, גם זו נפרך, כי בנו המו"ל הנ"ל מזכיר אשר הרבה מד"ת שלו נאבדו בבי דואר בעת גירוש ווינא, והרי גירוש ווינא היה בשנת ת"ל לפ"ק, ולומר כי נדפס בשנת ת"ל או תל"א עוד בחיי רבינו, תו לא נוכל ל"תקן" את השנה "והוא ישפוט תבל בצדק", כי גם אם נקטין או נוציא הוא"ו אין לאחר משנת תכ"ט, אשר היה עוד לפני הגירוש [ומה שמזכיר המו"ל הנ"ל את גיסו בעל עבודת הגרשוני בסי' קכ"ז בשם ר' גרשון מווינא, על אף שכבר בשנת תל"א נתכהן פאר לשבת על כס הרבנות במיין, צ"ל כי בעת כתיבת התשובה עוד ישב בווינא, ולא עידכנו בשעת ההדפסה]. ובהכרח עלינו לשער, כי ישנו עוד ספר שו"ת אחר אשר לא נודע לנו ממנו, ואשר הקדים ל"צמח צדק" בכמה שנים (או שלא נדפס מעולם), והק' כן על הראנ"ח [ובתשו' הב"ח החדשות סי' נ', ישנו תשובה מהב"ח לנכדו משנת שצ"ו לפ"ק, אשר השיב על מה ששאלו אם יש למנוע מלעשות פדיון לפני המילה, ועונה לו כי אין שום מקור לזה מחז"ל או מאיזה פוסק שיכתוב כן, ע"ש, ונעלם ממנו הראנ"ח הלז, וגם לא הזכיר מן הפדיון שבמדבר].

85 שם בתרגום מבואר שנסתלקו העננים כשחטאו בעגל. ומבואר עוד בתרגום [שה"ש ג' ד'] שחזר ע"י שפקד משה לבנות המשכן והשרה שכינתו, ע"ש לשון התרגום. ורבינו הבין כוונתו, דבשמיני למלואים הוא היום שחזר. [וכן משמע בתו"כ שמיני, א' י"ד, שם י"ט, דבשמיני למלואים השרה הקב"ה שכינתו על ישראל]. אבל הגר"א דעת אחרת לו [בפירושו על שה"ש א' ד'], כי מיד שהתחילו בבנין המשכן חזרו העננים, וזה היה בט"ו תשרי, ולכך עושין בה זכר לענני הכבוד ולא בניסן. וכבר קדמו בזה בס' הנדמ"ח "דרשת מהר"מ חביב" (לבעל "כפות תמרים") [דרוש ב' לפ' אמור] בשם ס' "לבנת הספיר", וע"ש שהק' ע"ז ממה שמפורש בנחמיה [ט' י"ח-י"ט] אף כי עשו להם העגל וגו' עמוד הענן לא סר מעליהם וגו'. וכבר קדמם ב"דרשת מהר"י אבן שועיב" [דרשה א' לחג הסוכות]. ועיין מה שהאריך בזה בס' "באור פניך" (ויינפלד) [עמ' תק"י].

86 לא בפירוש איתמר שנחלקו בזה. ובסדר עולם ותו"כ הביאו רק שהיה בא' בניסן. אבל באבז עזרא וויקרא

(בא') [בח'] בניסן, ממילא לפי דיעה זו ששמיני למלואים היה בח' בניסן נמצא האי דאטילד בר"ח ניסן היה יכול למול בשמיני לחודש קודם חזרת הענן, ובאחד באייר מנאן, נמצא האי בכור שהיה באחד באייר בן שלשים ואחד אטיילד בר"ח ניסן, ושפיר איכא למימר אין לפדות קודם המילה⁸⁷, ומאז לא מצינו שום פדיון במדבר. לפי"ז שפיר איכא לספוקי דלמא באמת הפדיון יוכל להיות אף לבן שלשים, והא דלא מנו במדבר לבן שלשים רק לבן שלשים ואחד י"ל בשל(ו)מא זה שהיה באחד באייר בן שלשים ואחד ממילא אטיילד בר"ח ניסן והיה יכול למול בשמיני לחודש קודם חזרת הענן [ולכן] (היה) היו מונין [אותו] לפדות, אבל זה שהיה באחד באייר בן שלשים יום, ממילא אטיילד בשני בניסן ולא יכול למול בתשעה לחודש כי אז [כבר חזר] הענן ולא היה מנשבת רוח צפונית, משום הכי לא היו מונין [בני שלשים יום]. רק כל זה הוא לאותו דיעה ששמיני למלואים היה בח' בניסן, אבל לאותו דיעה שסו"ב ששמיני למלואים היה באחד בניסן ממילא בא הענן(י)ן מאחד בניסן ממילא גם זה שהיה באחד באייר בן שלשים ואחד לא היה יכול למול, ואפ"ה היה לו פדיון⁸⁸, [ו]הדרי קושיא לדוכתא למה לא מנה מבין שלשים⁸⁹. אך ע"כ מוכח דר"ע סבר כאותו דיעה ששמיני למלואים בח' ניסן היה, דאיתא בסוכה [כ"ה ב'] אותן טמאי מתים מי היו, אמר ר"ע מישאל ואלצפן היו ש[נ]טמאו בנדב ואביהו, ממילא אם איתא דסבר ר"ע שמיני למלואים היה באחד בניסן ממילא מאחד בניסן עד ערב פסח כבר (היו) יכלו לטהר, דהא בשמיני למלואים מתו נדב ואביהו, אלא וודאי דר"ע סבר ששמיני למלואים היה בח' בניסן⁹⁰, ממילא מח' בניסן עד ערב פסח לא (היה) יכלו לטהר, ממילא לפי"ז שפיר היה ר"ע מסופק, ודווקא לר"ע, ודוק היטב.

(מס' "אסיפת יהודא", פפד"א תקכ"ג, לפרשת במדבר [עמ' ל"ט])

§ וידוע תהי' לכל אשר יאריך אלקים נגע כלבוכרי לקיים וחצאחזי נגדו
תמיר צה הרב חננאל מ'ס צ החסד מוה"ר - ירח - אשר
זי' מ'ס חיים ונבעים מסקת עליון אני שותים מ' קק קראקא - ד: מוטל - צד דער
גירעקט רען טאג ווען טר גלידקט האט דא זאל ער רען שוין פסטן גלייך ווי אזוי און
וואס זאל אפסיק זיין אכטור יוס מונאל זיך רען שוין מוה"ר זיין באוקת: וטב לה וסך
רואנדרי טאג ווען ער פסוקה טוט און זאל ער טאג בלא פנה ווען ער גרענקט
ק טאג ער האט חוטא גיוסון: וואס פון וועגן דאס טען לייער קאן נישט גירענקט וועלן
האט גיידיקט נייטערט מיין חוק וואס יפערט לי זיין כל זמן ווי ער איז ב' חודש: וואס
ר' ראס חורש וואס כד' אפסיק זיין אכטור עס און זאל זיך מוין און מוה"ר זיין אית
דאניאלנט האבן זכור בורא יד ים ומוחלל הרב חסיד /

הוראה מרבינו בס' תיקוני תשובה ארץ צבי

מ' ב' כתב בזה"ל: מחלוקת הוא, י"א כי יום ח' למלואים היה יום ר"ח ניסן וכו' והנה מצאנו בספרי כי מישאל ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם, והנה יום שמיני למלואים הוא ח' לחודש, עכ"ל. ועי' רמב"ן עה"פ [במדבר ז' א'] ויהי ביום כלות משה וגו', שהביא דעה זאת. וזה דמישאל ואלצפן, מביא רבינו להלן מגמ' סוכה [כ"ה ב'] וע"ש דר' יצחק הקשה לר"ע זה גופא, דטהורים היו. ובתשו' רדב"ז [ב' אלפים רכ"ב] כתב כי דעת ר"ע דשמיני למלואים היה ביום ח' ניסן ולכך היו טמאים, כד' האבן עזרא הנ"ל. וליפ"ז כל המקור שיש מאן דס"ל דשמיני למלואים היה בח' ניסן, הוא מדעת ר"ע הללו.

87 ר"ל דלא יתקשה ק' הצ"צ הנ"ל, דהרי במדבר לא נימולו ואעפ"כ נפדו.

88 וע"כ דיכולים לעשות פדיון גם לפני המילה.

89 וע"כ דכך הדין באמת דא"א לפדות עד שיהיה בן ל"א יום.

90 ואכוזו הוכיחו באבז עזרא וברדב"ז כנ"ל.